

Siromaštvo kao rizični čimbenik za obitelj i roditeljstvo

Risteski, Mara

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:852791>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

**SIROMAŠTVO KAO RIZIČNI ČIMBENIK ZA OBITELJ I
RODITELJSTVO**

Završni rad

MARA RISTESKI

Split, srpanj 2020.

Odsjek za rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Studij: sveučilišni Preddiplomski studij Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

Predmet: Obiteljska pedagogija

SIROMAŠTVO KAO RIZIČNI ČIMBENIK ZA OBITELJ I RODITELJSTVO

Student:

Mara Risteski

Mentor:

doc. dr. sc. Esmeralda Sunko

Komentor:

dr. sc. Toni Maglica, asistent

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Obitelj	5
3. Roditeljstvo.....	8
4. Rizični čimbenici za obitelj	10
5. Siromaštvo	12
5.1. Siromaštvo u Hrvatskoj.....	16
6. Utjecaj siromaštva na funkcioniranje obitelji i roditeljstva	18
6.1. Utjecaj siromaštva na predškolsku djecu	23
6.1.1. Posljedice siromaštva na predškolsku djecu.....	27
7. Pomoć siromašnim obiteljima.....	28
8. Zaključak.....	32
SAŽETAK	34
SUMMARY	35
9. Literatura.....	36

1. Uvod

Zahvaljujući recentnim istraživanjima u području siromaštva te mogućnostima utjecaja na obitelj i njeno funkcioniranje, dobiveni su podatci potrebni za bolje razumijevanje teme ovog završnog rada. Cilj spomenutih istraživanja, uglavnom je bio stjeći uvid o siromaštvu, kako u svijetu, tako i u Hrvatskoj, građanstvu, državi i općenitom društvu.

U prvom dijelu, definirati će se obitelj, prvotna i primarna zajednica zadužena za zadovoljavanje potreba djeteta, odnosno člana u zajednici ovisnog o odraslima u kućanstvu (Ljubetić, 2006; Ljubetić, 2012; Maleš i Kušćević, 2011; Wagner Jakab 2004), koja se posljedicom promjene društva i vrijednosti aktualnih u nekom trenutku, također mijenjala, što će obzirom na promjene u njenoj strukturi biti i navedeno. Nadalje, definirat će se i roditeljstvo, prepoznato kao vođenje kućanske zajednice i odlučivanje za djecu (Čudina Obradović i Obradović, 2006) koje za sobom nosi određene uloge. Djeca bi trebala, temeljem *Konvencije o pravima djeteta*, imati pravo na optimalan rast i razvoj u zajednici u kojoj živi no, kako je i prikazano u centralnom dijelu ovog završnog rada, postoje mnogobrojni rizični čimbenici utjecaja na obitelj i roditeljstvo. Upravo zbog tih čimbenika, rizičnih za obitelj, poprilično velik udio djece u svijetu živi u kućanstvima koja narušavaju njihova dostojanstva te u kojima često gube spomenuta prava. Među navedenim rizičnim čimbenicima osobito će se osvrnuti na siromaštvo, vrlo opasan rizični čimbenik utjecaja na obitelj i njeno funkcioniranje. Siromaštvo, kao takvo, nije samo puki nedostatak prihoda, nego je ono i nedostatak resursa te neophodnih uvjeta za život primjerice, hrane, odjeće, pitke vode i sigurnog doma (Callahan, 2020).

Studije europskog područja na temu siromaštva, omogućile su doprinos podataka o situaciji u Europi, ali i u Hrvatskoj, pa se tako u drugom dijelu ovog rada, iznose informacije o stanju siromaštva, uspoređujući države s visokim udjelom siromaštva i onih s nižim stopama rizika. No, pojava ekonomske krize, u nekom području ipak, uzrokuje da su djeca najranjivija skupina koju je nemoguće izolirati od nastale situacije. Njihove potrebe ne prestaju – oni ne mogu odgoditi svoju potrebu za hranom ili igrom, dok odrasli mogu, na primjer, odgoditi kupnju automobila ili slično. Optimalan rast i razvoj za dijete, a osobito dijete predškolske dobi koje je u najbržem tempu rasta i razvoja, trebao bi biti omogućen svakom djetetu. Dijete je subjekt svoga odgoja koji iziskuje zadovoljavanje osnovnih potreba od strane odraslih, a u uvjetima neodrživog rasta i razvoja, uvjetima niskih ili nikakvih prihoda roditelja, ono uvelike ovisi i o državnim postupcima, odnosno

javnim i državnim politikama, uvjerenjima i vrijednostima određenih zemalja (Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović, 2017). Siromašna djeca i djeca koja žive u riziku od siromaštva, zahtijevaju posebnu pažnju, a kao najranjivija skupina i adekvatnu pomoć u pravom trenutku. Pogođeni siromaštvom na skroz drugačiji način od odraslih, gotovo je sigurno da će propustiti dobar početak života te da će biti zakinuti u zadovoljavanju egzistencijalnih potreba. Bolje shvaćanje i intenzivnije bavljenje problemom siromaštva, a osobito dječjeg, doprinijet će osviještenosti društva i adekvatnijoj državnoj pomoći (UNICEF and the World Bank Group, 2016). Povrh navedenog, u zadnjem dijelu rada, u svrhu bolje prevencije i zaštite obitelji zahvaćenih siromaštvom, iznijeti će se višestruki oblici pomoći kućanstvima niskih ili nikakvih prihoda.

2. Obitelj

Obitelj, kao i roditeljstvo, u središtu su interesa kroz čitavu povijest čovječanstva. Pojam *obitelj* proizvod je zapadnjačkih kultura te dolazi od riječi *obitavati* što bi značilo boraviti, živjeti ili biti u zajednici roditelja s djecom te drugim srodnicima koji žive u istom kućanstvu. Da bi mogli uopće govoriti kolika je važnost njene uloge u društvu, potrebno ju je promotriti kroz povijest. Analizirana je i istraživana iz različitih spektara znanosti te od strane raznoraznih stručnjaka svojih područja. Utjecaj društvenog razvitka, kroz vrijeme, ima najizravnije posljedice na obiteljsku strukturu, njezino funkcioniranje, uloge majke i oca, njihove stilove odgoja te percepciju djece i djetinjstva (Ljubetić, 2012). Obitelj se spominje još u prvim stranicama Biblije gdje se tumači kao posljedica sjedinjenja muškarca i žene u sakramentu ženidbe. Od tada pa do danas, mnogo se toga promijenilo u sustavu obitelji. Kada kažemo sustav obitelji, tada mislimo na to da mnogi teoretičari promatraju obitelj kao sustav, što počiva na općoj teoriji sustava čije su, zapravo, zakonitosti proizašle iz biologije. No, pokazalo se da one vrijede i za društvo pa su stoga ušle i u društvene znanosti. Promatrajući cijeli svijet kao jedan sustav sastavljen od mnogobrojnih podsustava, od kojih svaki od njih ima određene zakonitosti, dolazi se do postavke da i obitelj funkcionira kao zaseban sustav sam za sebe. „Takvo gledanje na obitelj je prema nekim argumentima povezano s ekološkom teorijom obitelji prema kojoj se pretpostavlja da svi živi organizmi imaju neke zajedničke procese i obilježja, a ljudski eko-sustavi su posebna vrsta ljudskih sustava koji

podrazumijevaju ljude u interakciji s njihovim okruženjem“ Janković (2004, prema Wagner Jakab, 2004: 120).

Najpoznatija takva teorija ljudskoga razvoja jest Bronfenbrennerova ekološko sustavna teorija, iz 1979. godine, koja promatra obitelj kao *mikrosustav* unutar širokog ekološkog okvira koji uključuju rođake, prijatelje i susjede. Oni su zatim uključeni u širu socijalnu zajednicu, kao naprimjer školu, radno mjesto roditelja, lokalnu zajednicu i šire društvo, što se naziva *mezosustavom*. Spomenuta teorija naglašava važnost stabilnosti i neprestane ravnoteže isprepletenih sustava koji čine jedno funkcionalno čovjekovo okruženje. Mikrosustav nalazi se unutar *egzosustava*, a svi oni zajedno (*mikro, mezo i egzo*) nalaze se u *makrosustavu* koji obuhvaća norme nekog društva, kulturu i ideološke vrijednosti. Cijeli makrosustav nalazi se u, najčešće zaboravljenom, *kronosustavu* koji predstavlja vremensku dimenziju sustavnog funkcioniranja. Bronfenbrenner zaključno opisuje čovjekovu okolinu – sustave, kao „strukture koje su uklopljene u sljedeću, baš kao set babuški (ruske drvene lutkice koje se stavljaju jedna u drugu)“ Janković (2004, prema Wagner Jakab, 2004: 120). Važno je naglasiti da je u samom središtu razvojno ekološke teorije upravo dijete što ga čini izuzetno ugroženim ako se pojavi rizično djelovanje u njegovoj okolini, ali i posebno zaštićeno obzirom na to da je u centru pažnje okolnih sustava.

Mnogobrojna su istraživanja u području obiteljske pedagogije, pokazala da je obitelj sagledana iz više aspekata različitih struka što uzrokuje nemogućnost oblikovanja jedne istoznačne definicije. Autori se definiranjem obitelji uglavnom usmjeravaju na njezine različite aspekte, najčešće na funkcioniranje, strukturu, odnose te važnost koju može imati na pojedince u obitelj. Također, definiranje pojma uvelike ovisi i o sociogospodarskim društvenim uvjetima, trenutnim znanstvenim spoznajama te religijskim i filozofskim dogmama prihvatljivih od većine ljudi u nekom trenutku. Maleš i Kušević (2011) navode da je riječ o društvenoj zajednici koja je u neprestanoj interakciji sa svojim okruženjem koja djeluje kao dinamičan, promjenjiv sustav zajedno s društvom kojega je dio, pa je stoga u osnovi njenoga preobražaja, i transformacija društva u cjelini. „Obitelj je kolijevka čovjeka i čovječanstva“ Janković (2004, prema Wagner Jakab, 2004: 119) i „najstarija ljudska institucija koja je pod neprestanim predmetom rasprava“ Juul (1995, prema Wagner Jakab, 2004: 119). Janković (1994) navodi kako obitelj ima najvažniju ulogu za društvo i to reproduktivnu, njegovateljsku, socijalizacijsku te ulogu zadovoljavanja primarnih i sekundarnih čovjekovih potreba. Vrlo je važno istaknuti da nitko i ništa na ovom

svijetu, barem za sada, nije uspio zamijeniti sve nabrojene uloge obitelji, zahvaljujući kojima i danas postoji društvo, kultura zajednice, civilizacija te društvene vrijednosti. Osim prethodno navedenih, teoretičari se najčešće usmjeravaju i na gospodarsku, emocionalnu i pedagošku funkciju obitelji.

Kada se govori o strukturi obitelji i tko zapravo čini obitelj, u suvremenom i užurbanom svijetu, tada se događaju iste one nesuglasice kao kod iznošenja jedne istoznačne definicije za obitelj. U prošlosti je bilo puno jednostavnije reći tradicionalno – obitelj je zajednica heterogenog para u braku sa svojim potomcima, no danas to i nije baš tako jednostavno reći. Kroz povijest, razvijali su se razni tipovi obitelji s obzirom na broj djece, spolove supružnika i druge relevantne čimbenike utjecaja pa se tako danas razlikuju i strukture koje ih čine. Dakle, neosporno je zaključiti da „stalne transformacije društva izazivaju transformacije obitelji, koja se mijenjajući prilagođava društvenim zahtjevima i potrebama“ (Ljubetić, 2006: 2). Velik broj istraživanja bavi se strukturom obitelji i obiteljskom dinamikom vezano za različite strukture. Pokazalo se da je ona uvelike povezana i sa siromaštvom, a obzirom na to da ima presudno značenje kako za pojedinca, tako i za društvo, struktura spada u važnije čimbenike utjecaja na razvoj i nastanak siromaštva u kućanstvu (Ajduković, Matančević i Rimac, 2017; Ajduković, Rajter i Rezo, 2019).

U užem smislu obitelj shvaćamo kao nuklearnu, izravnu, odnosno dvogeneracijsku obitelj – roditelji i potomci. Obitelj u širem smislu jest proširena, višegeneracijska – predci, roditelji, rođaci, potomci. Obitelj je najčešće zasnovana na partnerskom odnosu muškarca i žene, jednakih prava, između kojih je jedno od temeljnih načela uzajamno poštivanje te solidarnost kao osnovno načelo obiteljskog funkcioniranja među svim članovima zajednice. S obzirom na to da je u populaciji, brak – punopravna zajednica muškarca i žene, još uvijek najčešći oblik partnerskog odnosa među roditeljima – skrbnicima donosi se uvid u demografiji razvedenih brakova u Hrvatskoj. Prema *Državnom zavodu za statistiku* (2013) prikazuje se da se prije 35. godišnjice braka razvede svaki četvrti par te da se od prosječno 100 sklopljenih brakova, razvede njih 34. Zbog oslabljenih bračnih odnosa, pojavljuju se suvremene, moderne strukture obitelji. S jedne strane imamo jednoroditeljske obitelji – otac ili majka s djecom, dok se s druge strane stvaraju takozvane *patchwork* obitelji (muškarac ili žena se razvedu više puta i stupaju u nove brakove dobivajući djecu s novim partnerima). Nadalje, susrećemo se nerijetko i s nekonvencionalnim tipovima obitelji koji su, danas, sve češća praksa zbog višestrukih razloga, a neki od njih mogu

biti prezaposlenost roditelja, novac, oslabljeni bračni odnosi, neplodnost i slično. Takvi tipovi obitelji su kohabitacija – dugotrajni partnerski odnosi bez braka, otvoreni brakovi, istospolne obitelji, međurasne, međuetničke i međuvjerske obitelji, obitelji starijih adolescenata ili obitelji u kojima djed i/ili baka vode kućanstvo, obitelji udomitelja ili usvojitelja, zajednice u kojima više obitelji živi u istom kućanstvu, kalendarske obitelji i para-parenting obitelji – obitelji u kojima postoje mentori roditelji. Zbog različitosti među kućanstvima, promijenile su se društvene norme i vrijednosti pojedinih nacija pa su tako danas u nekim zemljama prisutna moderna shvaćanja obitelji po kojima je moguće sklopiti istospolne brakove, a isti mogu i usvojiti djecu. Koliko je to dobro za dijete i ima li ono sve omogućeno u nekonvencionalnim klasifikacijama obitelji, ne može se generalno zaključiti, ali može se reći da bi pozitivno gledajući na navedene oblike, svaki obiteljski sustav trebao funkcionirati najbolje moguće za dijete.

Također, autori Čudina-Obradović i Obradović (2006) razlikuju strukture obitelji na sljedeći način: dvoroditeljske obitelji s dva biološka roditelja, dvoroditeljske obitelji s dva adoptivna roditelja, roditeljske obitelji s podjednakom podjelom roditeljstva oca i majke, jednoroditeljske obitelji s majkom kao glavom obitelji uz kontakt s ocem, bez kontakta s ocem ili pak bez poznatog oca, jednoroditeljske obitelji s ocem kao glavom obitelji, jednoroditeljske obitelji unutar majčine obitelji i dvoroditeljske s majkom i poočimom ili s ocem i pomajkom.

Vrlo je važno da se, naposljetku, bez obzira na različitu strukturu, obitelj promatra interdisciplinarno, dakle da se svakoj obitelji posebno pristupi s punim razumijevanjem i bez osuda.

3. Roditeljstvo

Roditeljstvo kao pojam, relativno je jasno određen. No, potrebno ga je promatrati kao socijalni proces koji se događa unutar nekog karakterističnog prostora i vremena. Ono se odnosi na čitav niz procesa što se sastoje od uloga, zadataka, pravila, komunikacije te međuljudskih odnosa koji se razvijaju između roditelja i njihove djece. Kako se mijenjala šira društvena zajednica kroz povijest, tako su se mijenjali i spomenuti procesi roditeljstva, pa i sama definicija. Roditeljstvo je prepoznato kao jedno od najvažnijih iskustava koje mijenja ljude emocionalno, socijalno i intelektualno (Martin i Colbert, 1997). S obzirom na to da se roditeljstvo također

promatra iz raznih pogleda znanosti i struka, pojam se široko definira. Čudina Obradović i sur. (2006) navode da je to odlučivanje za djecu i preuzimanje roditeljske uloge. Prihvatanjem uloge redefinišu se vlastiti ciljevi kao i doživljaj vlastite vrijednosti zbog emocionalnog i materijalnog ulaganja napora te nagrade u emocionalnoj povezanosti i doživljaju djetetova uspjeha i razvoja. „U odnosnom smislu, roditelj bi trebao biti u stanju uspostavljati kontakt s djetetom baziran na odgovornosti, povjerenju, sigurnosti i pripadnosti“ Jurčević-Lozančić (2011, prema Pintar, 2018: 288). Roditeljstvo također, podrazumijeva djetetovo rađanje, njegovo zaštićivanje, brigu za održanje, život i rast te vođenje i pomaganje njihova razvoja (Čudina Obradović i sur., 2006).

Mnoge društvene promjene uzrokovale su razlike u pogledu suvremenog roditeljstva. Danas se dijete shvaća kao aktivan i kompetentan sudionik svoga odgoja i obrazovanja što je itekako različito od tradicionalnog shvaćanja djeteta koje je bilo – odgojiti dijete u čovjeka. Štoviše, premješta se naglasak s roditeljskog autoriteta na odgovornost što je vrlo veliki pomak od onoga da se "vlada" nad djetetom. Potrebno mu je pružiti odrastanje uz emocionalnu i psihičku potporu prožetu roditeljskom ljubavlju te pozitivnim očekivanjima. Roditelji su djetetovi prvi učitelji koji itekako svojim primjerom ponašanja, postupanjem, odgovaranjem na potrebe, zalaganjem i općim razmišljanjem, utječu na rast, razvoj i kasnije razmišljanje te ponašanje svoga djeteta (Pintar, 2018).

Svi namjerni postupci i postojanje određenih pravila u ponašanju roditelja određuju njihov odgojni stil u odnosu na dijete pa tako danas, najčešće razlikujemo četiri osnovna roditeljska stila (Čudina Obradović i sur., 2006). Prvi jest *autoritarni*, kruti i strogi odgojni stil. Karakterizira ga restriktivno ponašanje roditelja uz visoko vrednovanje discipline i konformizma bez pružanja ljubavi i topline prema djeci. Glavni odgojni cilj je učenje djeteta samokontroli i poslušnosti autoritetu. Djeca odgajana ovakvim roditeljskim stilom, najčešće su nesigurna, povučena, niskog praga tolerancije na frustracije, a nerijetko mogu biti i agresivna. Često su nesigurna i nemaju ni samopouzdanja ni samopoštovanja te stalno brinu kako udovoljiti roditeljima to jest autoritetu. Drugi, *permisivni* odgojni stil, je popustljiviji stil, odnosno „nerestriktivna, topla i prihvaćajuća strategija odgoja, no bez postavljanja jasnih ograničenja djetetovom ponašanju“ (Pintar, 2018: 288). Roditelji ovakvog stila su emocionalno preosjetljivi, primarno zadovoljavaju sve djetetove želje i interese, međutim nemaju nikakvu kontrolu i ne postavljaju granice. Subjekt odgoja permisivnoga tipa roditeljstva karakterizira nesigurnost, nesnalažljivost, impulzivnost te sklonost

agresivnosti ako se susretne s ograničavanjem ili neispunjenjem njegove želje. Nadalje, treći, *indiferentan* stil postavlja malo ograničenja, ali isto tako i malo skrbi, ljubavi, topline i zanimanja za dijete. Roditelji navedenog stila su emocionalno hladni, nisu zainteresirani za djetetove aktivnosti nego su okupirani samim sobom. Djeca u takvom okruženju su najčešće neposlušna, neprijateljski raspoložena, niskog samopoštovanja i poštovanja, sklona delikventnim oblicima ponašanja, a bazično se osjećaju nesigurnima te su promjenjiva raspoloženja. Posljednji, *autoritativni* roditeljski stil uključuje odgovorno ponašanje roditelja uz puno razumijevanja za dijete. On je demokratski i dosljedan tip roditeljstva koji kombinira čvrstu kontrolu nad djetetom, ali pruža i emocionalnu toplinu. Autoritativni roditelji potiču kreativnost, snalažljivost, kritičko mišljenje, znatiželju kod djeteta, vode računa o njegovim osjećajima, ali uz strogi nadzor ponašanja. U takvom okruženju dijete će se osjećati sigurno, biti će samopouzđano, sigurno u sebe, visokog stupnja samokontrole, odgovorno te u jednom zdravom okruženju, pogodnom za njegov cjeloviti rast i razvoj (Pintar, 2018; Čudina Obradović i sur., 2006).

S jedne strane, pokazalo se kako su nedjelotvorno roditeljstvo, prisiljavajući roditeljski stilovi, nedosljednost i manjkavost odgovornosti ili uključenosti u djetetov život u svezi s psihopatološkim pojavama kod djece i neprilagođenim ponašanjem (Ljubetić, 2006). S druge strane, kvalitetni roditeljski stilovi uglavnom se, temelje na dvije dimenzije, roditeljskoj toplini i kontroli (Colbert i Martin, 1997), a kako bi se razumjelo određeno roditeljstvo, u nastavku ćemo razmatrati rizične čimbenike najčešćih uzroka neadekvatnih uvjeta u obiteljima te nepoželjnih roditeljskih stilova.

4. Rizični čimbenici za obitelj

Da bi dijete odraslo u samostalnu i osobu odgovornog ponašanja, potrebno mu je pružiti toplinu, ali i nadzor nad ponašanjem. Koliko god mu je bitno osjetiti se vrijednim, voljenim i prihvaćenim, toliko mu je važno približiti da ono živi u svijetu pravila ponašanja i određenih vrijednosti te da će zbog toga roditelji, ali i šira okolina, očekivati od njega da ih poštuju. U tom zahtjevnom procesu odgoja roditelji trebaju pomoć i potporu društva. S obzirom na to da je obitelj, odnosno roditeljstvo, prisjećajući se razvojno-ekološke teorije, jedan od mikrosustava djelovanja na dijete, dakle, ključan faktor utjecaja na izgradnju osobnosti i slike o sebi, važno je istaknuti da

postoje i brojni rizični čimbenici za obitelj i roditeljstvo. To su „one karakteristike, varijable ili opasnosti koje, ukoliko su prisutne, za određenog pojedinca postoji veća vjerojatnost da će taj pojedinac, prije nego netko drugi iz opće populacije, razviti poremećaj u ponašanju“ Bašić (2009, prema Nikčević-Milković i Rupčić, 2014: 104) primjerice, ponašanja poput konzumacije opojnih droga, alkohola, bježanja iz škole, agresivna i drugi delikventni oblici ponašanja pojedinca (Nikčević-Milković i sur., 2014).

Autori Williams, Ayers i Arthur (1997, prema Nikčević-Milković i sur., 2014) proveli su istraživanje utjecaja rizičnih čimbenika na razvoju poremećaja ponašanja i drugih faktora koji utječu na djecu i mlade te ih svrstali u sljedećih pet kategorija: biološki, individualni i vršnjački čimbenici, čimbenici vezani za školu te rizični čimbenici u obitelji i u zajednici.

Rizični čimbenici za obitelj i zajednicu u neposrednoj su svezi s roditeljevim djetinjstvom, osobnošću, obrazovanjem i socijalnim statusom, zrelošću roditelja te slomu braka (Ajduković i sur., 2017). Dakle, čak šest rizičnih faktora se odnose isključivo na roditelje. Uvelike ovisi jesu li roditelji nekog djeteta imali sretno, vedro, optimistično i otvoreno djetinjstvo ili im je osobnost depresivna, anksiozna, rigidna i psihopatična. Roditelji srednje klase objašnjavaju, hvale i razborito discipliniraju svoju djecu dok ih oni s nižim primanjima više kritiziraju i češće fizički kažnjavaju (Ljubetić, 2007, prema Pintar 2018; Ajduković i sur., 2019). Što se tiče rastave braka, uređene zajednice muškarca i žene sklopljene ovisno o pravnom uređenju u građanskom ili vjerskom obliku (*Hrvatska enciklopedija*, 2020), podrazumijeva se fizičko razdvajanje supružnika pri čemu je neophodna prilagodba djeteta na novonastalu situaciju – iznimno stresan događaj, kako za supružnike, tako i za djecu. Kao što se već ranije spomenulo, ovo je jedan od vodećih rizičnih utjecaja za obitelj zbog svoje učestalosti, koji se u Hrvatskoj, i svijetu općenito, događaju.

Čimbenici koji utječu na obitelj, a u neposrednoj su svezi s djecom jesu osobnost, red rođenja (ako ima više braće i sestara) te spol djeteta. Roditeljski doživljaj kvalitete braka opada rođenjem djece, osobito utisak rođenja prvog djeteta jer svako sljedeće zahtjeva manju prilagodbu. Također, odnos majke ili oca s pojedinim djetetom može utjecati na odnos s ostalom djecom kao što i neslaganja među roditeljima mogu imati posljedice stvaranja nesuglasica između djece. Nerijetka je pojava da se muškom spolu pridodaje veća važnost jer neke kulture imaju obiteljska pravila da je muško dijete prenositelj tradicije, pa se tako od malena razvijaju i spolne predrasude. Dječaci se potiču agresivnijim igrama, a često imaju više slobode i manje kontrole pa je tako

značajno istaknuti da na osobnost djeteta, kao rizičan čimbenik, također utječu dodatni mnogobrojni faktori. Sukladno tome djeca se razlikuju po temperamentu, potrebama, željama i interesima. Ne smijemo zaboraviti i na djecu s posebnim potrebama i pravima te djecu s ponašajnim problemima koji su nažalost, potencijalni rizični čimbenici u funkcioniranju obitelji (Wagner Jakab, 2008; Ajduković i sur., 2017).

Ono što je predmet ovog završnog rada jest siromaštvo kao rizični čimbenik za obitelj. Uz njega su i drugi faktori šireg društvenog konteksta utjecaja na obitelj, a to su ratna i poratna zbivanja, nasilje, razne emigracije te svakako kultura i religija neke zajednice. Nije isto nalazi li se neka obitelj u bogatim državama Amerike ili u siromašnim zemljama Afrike, jesu li članovi obitelji iz krajeva koji još uvijek ratuju, ili su možda bilu u nekom ratnom zbivanju, ili je to suvremena zajednica koja nije imala takvo životno iskustvo, jesu li to roditelji i djeca iz nacionalnih manjina ili možda različite vjere od većine populacije nekog područja. Vrlo je važno sagledati sve rizične čimbenike utjecaja na obitelj i dijete pa stoga primijeniti određene strategije i modele ponašanja, bez diskriminiranja i s potpunim poštivanjem djece iz spomenutih skupina.

5. Siromaštvo

Hrvatska enciklopedija (2020) definira pojam siromaštva kao „stanje u kojem pojedinci ili kućanstvo nemaju materijalnih sredstava za podmirenje osnovnih životnih potreba ili za sudjelovanje u društveno prihvatljivom životnom standardu“. Stručnjaci istraživanja utjecaja siromaštva na obitelj i djecu ustanovili su da se ekonomska kriza, rizik od siromaštva i siromaštvo na svim razinama itekako odražavaju na dobrobit djece, funkcioniranje obitelji i obiteljske odnose (Ajduković i sur., 2017). Danas se siromaštvo, od strane svih stručnjaka i organizacija koje se bave tom temom – UNICEF, Save The Children, CHIP, CIDA, CCF, tumači kao „višedimenzionalni koncept i u kontekstu dječjih prava, kako ih određuje *Konvencija o pravima djece*“ (Kletečki Radović, Vejmelka i Družić Ljubotina, 2017: 202). Naglašava se mogućnost ostvarivanja primarnih građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Redmond (2008, prema Kletečki Radović i sur., 2017) iznosi da tema dječjih prava dominira na mnogim raspravama o djeci jer suvremeno shvaćanje djeteta polazi od toga da je dijete individua zaštićena svojim

pravima i interesima, a posebno zaštitom zdravlja, pravom na obrazovanje, primjerenim standardom življenja i pravom na aktivno sudjelovanje u društvu.

Pojavom ekonomske krize na nekom području, djeca postaju posebno osjetljiva skupina s obzirom na to da se javlja veći rizik od siromaštva u obiteljima, primarnim zajednicama djeteta. Stoga, djeca koja žive u uvjetima siromaštva posebno ovise o javnim i državnim politikama, uvjerenjima, vrijednostima te prioritetima određenih zemalja (Družić Ljubotina i sur., 2017). Budući da je siromaštvo jedan od kritičnijih rizičnih čimbenika za obitelji te da u svijetu postoji mnogo država koje su ispod standarda za normalan i funkcionalan život, ono je postalo učestali predmet istraživanja kroz povijest. Nažalost, i danas smo svjedoci brojnih financijskih kriza koje uzrokuju raznorazne probleme pojedinim obiteljima, a posebno se odražavaju na djecu. Postoji niz istraživanja koja nedvojbeno pokazuju da su djeca, koja odrastaju u siromaštvu ili u riziku od siromaštva, izložena i drugim rizičnim čimbenicima. Najčešće je to napuštanje škole ili postizanje slabijeg stupnja obrazovanja, a nerijetko se takav rizik odražava i na mentalno zdravlje djece. Skloni su ranijem stupnju u seksualne odnose, konzumiranju alkohola i opojnih droga. Isto tako, povećava se rizik za pojavu anksioznih kriza i stresa, depresije, a i pojave eksternaliziranih problema u ponašanju, primjerice agresivnost i kršenja društvenih pravila (Ajduković i sur., 2017).

Ranije spomenuto, višedimenzionalno definiranje siromaštva, proizlazi iz toga da je ono mnogo više od ekonomske prikraćenosti, odnosno da ne ovisi samo o prihodima neke populacije nego i o dobrima koje si pojedinac može priuštiti, štoviše i o uslugama djetetu dostupnima. To podrazumijeva i ekonomski standard, uvjete života, opće zdravlje, dobrobit djeteta, odgoj i obrazovanje, međuodnose s drugom djecom, suradnju sa zajednicom, drugim rizicima kojima su djeca izložena te stupnju sigurnosti. Takav pristup promatranja na siromaštvo djece prouzročio je sagledavanje problema u širem pogledu dobrobiti djece. Zahvaljujući *konceptu dobrobiti djeteta*, pridodaje se veća važnost i pozornost ka njegovu životu, ulogama, odnosima i ostalim rizičnim čimbenicima (Kletečki Radović i sur., 2017). Najčešći okviri za mjerenje dobrobiti djece jesu ekonomski status obitelji, obrazovanje, zdravlje djeteta, stanovanje i lokalna zajednica, socijalni odnosi u obitelji, ali i s vršnjacima, sigurnost djeteta, rizična ponašanja, slobodno vrijeme, subjektivna dobrobit te aktivno sudjelovanje djeteta u društvu. Ajduković i suradnici (2017) navode kako je djetinjstvo jednokratni "prozor" u razvoj mogućnosti za učenje, ali i propuštene mogućnosti koje se kasnije teško nadoknađuju. „Iako se dobrobit djece ne razlikuje suštinski od

dobrobiti ljudi općenito, djeca su puno više ovisna o vanjskim utjecajima (npr. kvaliteti ishrane i poticajnom okruženju za rast i razvoj), pa siromaštvo i drugi oblici deprivacije djece mogu utjecati na djecu cijeli njihov život“ (Kletečki Radović i sur., 2017: 203).

Hrvatska enciklopedija (2020) u definiranju pojma siromaštva razlikuje više oblika koji se mogu pojaviti u socijalnoj zajednici. Prvo, *apsolutno* siromaštvo, najteži je oblik siromaštva. To je stanje u kojem pojedinac nije u mogućnosti zadovoljiti osnovne potrebe neophodne za održanje zdravlja i radne sposobnosti – prehrana, odijevanje, stanovanje i kretanje. Ono se povezuje s ekstremnim oblicima siromaštva kao što su glad, beskućništvo i neishranjenost. Drugo, *relativno* siromaštvo, određuje se u odnosu na standard življenja koji je u nekom trenutku, za pojedino društvo, prihvatljivo. S promjenama percepcije neke zajednice, mijenjaju se i varijacije na pojam siromaštva, pa tako s vremenom netko može postati siromašan u usporedbi s drugim pojedincem većih prihoda. Ovakvu vrstu siromaštva karakterizira standard dovoljan za podmirenje primarnih životnih potreba, no još uvijek, znatno nižih od standarda većine. Navedene nejednakosti u prihodima pojedinca uzimaju se za mjerilo relativnog siromaštva. Međutim, važno je naglasiti da se prvi pojam koristi više u nerazvijenim zemljama i zemljama u razvoju vrlo niskog stupnja standarda življenja, dok se drugi oblik upotrebljava u razvijenijim zemljama. Sljedeći oblik je *subjektivno* siromaštvo koje se odnosi na samoprocjenu pojedinca, obzirom na svoje želje, interese i mogućnosti, na što će uticati iskustvo iz ranijeg životnog razdoblja. Često se dogodi da neki sebe smatraju siromašnima, iako to objektivna mjerila ne pokazuju, i obratno, da se neki ne smatraju siromašnima, a po standardu ipak jesu. Nadalje, prošlog stoljeća pojavio se pojam *novog* siromaštva koji se povezuje sa financijskim problemima nesigurnosti i promjenama u obiteljskim oblicima – nezaposlenost, nesigurnost u radno mjesto, zaduženost, nemogućnost otplate kredita, kašnjenje s plaćanjem računa i slično. Novo siromaštvo obilježava ona kućanstva koja zbog navedenih situacija nisu u mogućnosti održati životne standarde te ulaze u skupinu neizvjesnih kućanstava. Da bi se utvrdio broj siromašnih u nekom društvu koristi se takozvana *linija siromaštva*, odnosno razina dohotka ili potrošnje ispod koje pojedince smatramo siromašnima. Važno je naglasiti da svako društvo, odnosno država, ima drugačije standarde življenja sukladno čemu, ima i drukčije kriterije za rangiranje siromašnih. U modernim društvima siromaštvo je problem manjine, dok je u nerazvijenim zemljama znatno veći broj ljudi koji žive u ekstremnom siromaštvu.

Uzroci siromaštva mogu se kriti u prirodnim, ekonomskim, političkim, društvenim, kulturnim ili individualnim (invaliditet, intelektualne teškoće, bolest) faktorima. Najčešći su nepogodni prirodni uvjeti primjerice, neplodno zemljište, klimatski uvjeti, pustinje, nedostatak pitke vode, poplave, suše, iscrpljivanje prirodnih resursa, kao također i ekonomski čimbenici primjerice, nezaposlenost, niske zarade, ekonomske krize i slično. „Siromaštvo se često percipira kao »začarani krug« iz kojega se teško izlazi, pri čem se posljedice siromaštva prenose s generacije na generaciju“ (*Hrvatska enciklopedija*, 2020). Mjere, u borbi protiv siromaštva, najvažnije je poduzeti u pravovaljano vrijeme. Ekonomski rast, širenje mogućeg zapošljavanja društva, financijska potpora kroz socijalne transfere te razvoj ljudskog kapitala – ulaganje u obrazovanje i zdravstvo, najprimarnija su rješenja i dimenzije kojima bi se zahvaćeno društvo trebalo zaštititi od problema. Smanjenje siromaštva, a osobito dječjeg, prioritet je Europske unije i njenih članica, a preporuka *Europske komisije* (2013, prema Stubbs, Ledić, Rubil i Zrinščak, 2017: 4) poziva sve članice da se „uhvate u koštac s dječjim siromaštvom i isključenošću putem integriranih strategija koje nadilaze osiguravanje materijalne sigurnosti djece i koje promoviraju jednake prilike, kako bi sva djeca mogla ostvariti svoj puni potencijal“. Pod integriranim pristupom smatra se koncept koji kombinira pružanje odgovarajućih resursa, financijski dostupnih kvalitetnih usluga i sudjelovanje djeteta.

Siromaštvo, narušavajući egzistencijalne uvjete života i ljudska osnovna prava, dovodi djecu u opasnost od nepovratne situacije za koju je ključna pomoć i podrška od pomagača, bila to država, udruženje, zajednica ili rodbina. Statistika UNICEF-a i Grupe Svjetskih banki (Callahan, 2016) ukazuje na podatke da u svijetu ima oko 385 milijuna djece koja žive u siromaštvu. Svake godine, zbog ekstremnih uvjeta življenja, umre njih 3.1 milijun, a čak 8 500 djece dnevno samo zbog slabe ishrane, dok je svako četvrto dijete siromašno u najbogatijim državama svijeta. 805 milijuna ljudi nema dovoljno mogućnosti za nabavu hrane kako bi prehranilo sebe i svoju porodicu. 80% ljudi živi u vrijednosti manje od deset dolara dnevno, a gotovo pola svijeta, više od tri milijuna ljudi, u vrijednosti manje od 2,50 dolara po danu. Po podacima UNICEF-a, dnevno zbog ekstremnih uvjeta siromaštva umire 22 000 djece. Siromaštvo može uzrokovati trajna oštećenja, kako psihička i fizička, tako i kratkotrajna i dugotrajna. Nedostatci zadovoljavanja egzistencijalnih potreba, kao što se prethodno navodi, može uistinu izazvati okrutne posljedice po dijete. Osim što je iznenađujući broj umirućih dnevno i godišnje, siromaštvo uvelike usporava djetetov rast i razvoj, uzrokuje neuspjeh u školi i dovodi dijete u opasnost od zdravstvenih

problema. Također, utječe na njegovu ulogu u društvu, odnosno obitelji i funkcioniranju kućanstva, međusobne odnose članova te na društvo u cijelosti. Neimaština narušavajući ostvarenje prava preživljavanja i ostalih prava djece, uzrokovala je stvaranje mnogo udruga i fondova za pomoć djeci i obiteljima pogođenim siromaštvom. Jedno od glavnih svjetskih udruženja, UNICEF u suradnji s Grupom Svjetske banke, osnovano je 1944. godine. Grupa Svjetske banke neprofitna je zajednica od vitalnog značaja financijskog i tehničkog pomaganja nerazvijenih država diljem svijeta. Spomenuto najveće svjetsko udruženje „promovira prava i blagostanja svakog djeteta, u svemu što rade. Skupa sa svojim partnerima, rade u 190 zemalja i područja u kojima obaveze pretvaraju u praktične akcije, s posebnim naglaskom postizanja istoga na najranjiviju skupinu i isključenu djecu, u korist sve djece, posvuda“ (UNICEF and the World Bank Group, 2016: 7). Redoviti donatori ovog udruženja, čuvari su djetinjstva te pomažu izgraditi bolji svijet za siromašne dječake i djevojčice. Donacijama društva osigurava se kontinuirana provedba programa i aktivnosti za najranjivije te hitna humanitarna pomoć koja spašava djecu u ekstremnim uvjetima života.

Podatci prikazani svjetskim istraživanjima i statistikama, dovoljan su razlog za zabrinutost svjetonazora. Siromaštvo i neimaština, svojim posljedicama i učincima na društvo, a osobito djecu, ukazuju na nužnost poduzimanja adekvatnih mjera u svrhu suzbijanja siromaštva.

5.1. Siromaštvo u Hrvatskoj

Koliko je siromaštvo nepoželjno i kako opterećuje djecu koja žive u njemu, ukazuju na to brojni rezultati raznih istraživanja UNICEF-a i ostalih udruženja koja se bave tim područjem. Među istraženim državama, našla se i naša zemlja, Republika Hrvatska. Relevantni podatci, o tome kako je onima koji žive uistinu, u teškim i ekstremnim životnim uvjetima, a pogotovo djeci, teško su dostupni. Istraživanja koja se tiču naših krajeva provođena su više puta, a zadnje značajno među njima bilo je 2014. godine, od strane Ekonomskog instituta u Zagrebu (Stubbs i sur., 2017). Analiza dobivenih podataka temeljila se na relevantnom siromaštvu što podrazumijeva da su se koristile informacije o raspoloživom dohotku kućanstva, veličini i sustavu obitelji te raspodijeli raspoloživog prihoda među kućanstvima. Kako je navedeno postojanje višestrukih oblika obitelji, u drugoj sekciji, ali i različitost broja članova, potrebno je utvrditi iznos prihoda koji odražava razlike u blagostanjima neke zajednice, bez obzira na njen sastav. Takav iznos naziva se ekvivalentni raspoloživi dohodak koji se u jednakoj mjeri pripisuje svakom članu obitelji. On se

računa „tako da se ukupni raspoloživi dohodak podijeli ekvivalentnom veličinom kućanstva. (...) Prag rizika siromaštva određen je u skladu s metodologijom *Eurostata*, prema kojoj se osoba smatra siromašna ukoliko joj je dohodak manji od 60% medijalnog ekvivalentnog dohotka kućanstva u nekoj državi“ (Stubbs i sur., 2017: 11, 12). Istraživanje je pokazalo da se Hrvatska nalazi među skupinom zemalja s najnižim prosječnim dohotkom stanovništva i djece u 2014. godini koji je iznosio, za stanovništvo, 5784 €, a za djecu 5288 €, dok je prosječni ekvivalentni raspoloživi dohodak bio među stanovništvom 2108 €, a među djecom 2098 €. Zabrinjavajuće su činjenice da su se niže vrijednosti od naših, uspoređujući s europskim zemljama, pojavile samo u Rumunjskoj, Bugarskoj, Litvi i Mađarskoj. Najveći padovi prosječnog dohotka zabilježeni su u Grčkoj (37,15% za stanovništvo i 34,82% za djecu), a neposredno nakon nje je Hrvatska (19,17% za stanovništvo i 23,48% za djecu). Među bogatijim državama u Europi, na listi dobivenih rezultata, nalaze se Norveška, Švicarska i Švedska.

Rizik su od siromaštva najviše imale obitelji sa četvero ili više djece, a najmanje obitelji u kojoj djeca nemaju maloljetne braće i sestara. S jedne strane, djeca koja žive u jednoroditeljskim obiteljima imala su znatno manji otpor, ali i gotovo duplo veći rizik življenja u siromaštvu od djece koja žive u dvoroditeljskim obiteljima (Ajduković i sur., 2017). Stoga, utvrđeno je da siromaštvo uzrokuju rizični čimbenici poput različite strukture obitelji koju je važno promatrati interdisciplinarno i s potpunim razumijevanjem (*poglavlje 2*). S druge strane, gledajući na drugi važan čimbenik utjecaja – zaposlenost, ono dijete čiji je samo jedan roditelj zaposlen, također ima gotovo dvostruko veći postotak rizika življenja u siromašnim uvjetima nego dijete kojem su oba roditelja zaposlena. Pokazalo se da su iznimno ekstremne stope rizika siromaštva djece onih kućanstava u kojima uopće nema zaposlenih. Također, prema stupnju urbanizacije nekog područja, veću otpornost imaju djeca u rjeđe naseljenim mjestima za razliku od djece u gusto naseljenim gradovima. Štoviše, otprilike se svako četvrto dijete nalazi ispod praga siromaštva jer dolazi iz obitelji u kojoj je najviši stupanj obrazovanja, srednjoškolsko. Gledajući na spol djeteta, podatci su pokazali da je u Hrvatskoj nešto više siromašnih dječaka (52,4%) nego djevojčica (47,6%), dok je gledano na dob djeteta bilo otprilike svako drugo siromašno u dobnoj skupini od sedam do četrnaest godina, a svako četvrto mlađe od šest ili starije od petnaest godina (Stubbs i sur., 2017).

Gledajući na dugotrajnost siromaštva među europskim zemljama, najvišu stopu imaju Mađarska (14,5%), Luksemburg (14,9%), Grčka (17,2%), Španjolska (17,6%), Latvija (19,2%),

Italija (19,7%), a zatim Hrvatska, dok najnižu stopu imaju Danska (4,4%), Island (3,6%) i Norveška (2,9%). S obzirom na vremenski period u kojem siromašna djeca borave i na brzinu izlaska iz, ili ulaska u siromaštvo, rezultati istraživanja pokazali su da svako deseto dijete u Europi biva siromašno u jednoj od četiri promatrane godine (od 2010. do 2014.) i to od njih 7% dvije godine, 5% tri godine, a otprilike 8% djece sve četiri godine. Gledano na Hrvatsku, svako deseto dijete bilo je najmanje godinu dana u siromaštvu, a usporedbe radi, u Sloveniji svako dvadeseto. Navedeni podatci su iznenađujući s obzirom na to da se radi o relativno razvijenim zemljama, no u Hrvatskoj značajniji problem predstavlja dugoročno siromaštvo, siromaštvo dulje od jedne do dvije godine, pa je tako primjerice postotak onih koji su proveli sve četiri promatrane godine u siromaštvu čak 13,6%, što je 6 puta više od europskog prosjeka. Dakle, usporedivši Hrvatsku s drugim zemljama, ona se nalazi u skupini zemalja s najvišim stopama djece koja su provela u siromaštvu sve četiri godine, a ispred nje su samo Bugarska i Rumunjska s višom stopom (Stubbs i sur., 2017). Sukladno iznesenim rezultatima i analizama podataka, informacije su vrijedne poduzimanja adekvatnih mjera, u svrhu prevencije općenite pojave ili suzbijanja dugotrajnog siromaštva.

6. Utjecaj siromaštva na funkcioniranje obitelji i roditeljstva

Obitelj, kao djetetovo primarno socijalno okruženje i kao sustav prožet internim odnosima među članovima, neophodna je zajednica o kojoj ono ovisi. Majke, očevi, braća i sestre, bake i djedovi, imaju jedinstvenu ulogu u funkcioniranju obiteljskih veza za pojedinca, odnosno svakog člana zajednice. Jedan od glavnih uzroka siromaštva i ključnih utjecaja na obiteljsko funkcioniranje i roditeljstvo jesu financijske poteškoće. Posljedica toga mogu biti razni čimbenici, pa tako jedan od vodećih jest nezaposlenost, jednog ili oba roditelja, a nakon toga slijedi dugoročno siromaštvo – ono iz kojega je vrlo teško izaći i koje se može prenositi s koljena na koljeno. Ekonomska kriza također je jedan od vodećih utjecaja na funkcioniranje obitelji i interne odnose među članovima. Obitelji koje žive u riziku od navedena tri faktora siromaštva, žive i u riziku od takozvanog modela obiteljskog stresa. „Ovaj model objašnjava kako ekonomske teškoće utječu na psiho-socijalnu prilagodbu djece kroz povećani emocionalni stres roditelja, njihove bračne/partnerske odnose i slabiji kapacitet za roditeljstvo koji se specifično očituje kroz nasilne odgojne postupke“ (Ajduković i sur., 2017: 279). Nesrazmjer među odnosima u obitelji događa se pojavom navedenog modela. Mnogi smatraju da djecu ne treba zamarati ili uplitati u proces

rješavanja problema, no Minjun i suradnici (2005, prema Družić i sur., 2017) tvrde da je prilikom rješavanja problema siromaštva, nemoguće izolirati dijete. Stoga, glavna zadaća društva je usmjerenje na realizaciju dječjih prava i interesa koji su nužno povezani s pravima žena, obitelji i zajednice. Mnoge studije su pokazale da se, osim nasilnih odgojnih postupaka, u siromašnim obiteljima uglavnom pojavljuje zanemarujući, permisivni roditeljski stil odgoja. Također, neupitno je i da odrastanje djece koja su izložena siromaštvu vodi ka socijalnim troškovima kasnije, te se ističe snažna povezanost između siromaštva, školskog uspjeha i sukoba sa zakonom (Ajduković i sur., 2017).

Specifični učinci ekonomske krize na život obitelji i njezin utjecaj na djetetovu dobrobit prikazani su u istraživačkom radu autorice Ajduković i suradnika (2017), ali i autoru Kletečki Radović i suradnika (2017), koji navode sljedeće postavke. Ugroženost osnovnih (egzistencijalnih) potreba uzrokuje najčešće, nemogućnost prehranjivanja obitelji, rizik gladi djece i nemogućnost nabave lijekova za djecu. Kako roditelji, tako i djeca, u navedenim su uvjetima sklona življenju u neimaštini, odricanju od obroka, oskudnoj i nekvalitetnoj prehrani kao i nepriuštvosti odjeće i obuće. Dolazi do pada životnog standarda što nosi posljedično za sobom prethodno rečeno, ali i probleme u podmirivanju režijskih troškova. Socijalna isključenost i ranjivosti obitelji ima velik utjecaj na nezaposlenost roditelja, slabljenje formalnih i neformalnih socijalnih mreža te urušavanje sustava vrijednosti zajednice. Djeci i mladima onemogućuje se uključivanje u zajednicu, društveni svijet, što uzrokuje povlačenje iz aktivnosti i okruženja koji od njih iziskuju trošenje novca (kino, restorani, rođendani, igraonice, kafići, zabavni parkovi i slično). Ukoliko roditelji, posljedicom ekonomske krize zadobiju mentalne, zdravstvene ili emocionalne teškoće, utoliko se narušava općenito funkcioniranje među članovima, javlja osjećaj besperspektivnosti i beznađa roditelja te depresivnost. U području istraživanja utjecaja siromaštva i financijskih teškoća na roditeljstvo, Raboteg-Šarić i Pećnik (2006, prema Ajduković i sur., 2019), upućuju na to da su financijske krize glavni prediktor roditeljske depresivnosti u jednoroditeljskim obiteljima, a depresivniji roditelji su skloniji zanemarivanju odgoja, kontrole te podrške svojoj djeci. Zdravstvena ranjivost roditelja u situacijama poput siromaštva, ima velik rizik od raznoraznih bolesti što će, prije ili kasnije, itekako utjecati na djecu u kućanstvu. Potrebe djece su u većini slučajeva prioritet roditelja, što od roditelja traži da sebi uskraćuju ili odgađaju određene potrebe, kako bi zadovoljili djetetove. Često se, zbog upravo navedenih razloga, događaju nesrazmjeri u obiteljima s više djece, kada roditelji jednostavno nemaju prihoda za školovanje svakog pojedinog

djeteta pa se odluče ulagati u obrazovanje samo u jednog odabranog, najčešće najstarijeg djeteta. Mlade se usmjerava u obrtničke škole, trogodišnjeg strukovnog obrazovanja čime se svejedno javljaju posredni problemi poput nemogućnost pružanja povoljnih uvjeta za obrazovanje. To se odnosi na pojavu teškoća pomirenja troškova školske opreme, teškoće plaćanja (izvan)školskih aktivnosti čime se povećava rizik socijalne isključenosti djeteta i isključenosti iz vršnjačkih grupa. U ekstremnim oblicima siromaštva, navedenim problemima ne nazire se kraj jer su to najčešće pojave zbog kojih se ulazi u »začarani krug siromaštva«, odnosno povećava se rizik od međugeneracijskog dugoročnog siromaštva. Mladi u obiteljima niskih prihoda, osim što se izoliraju od rastrošnih aktivnosti koje su dio svakodnevnice adolescentnog doba, nerijetko su osviješteni o problemima siromaštva. Međutim, njih također teško pogađa život u siromaštvu jer ipak razumiju kakve to posljedice izaziva. Stalno su, uz roditelje, jako zabrinuti za svoj budući život misleći da se nikada neće izbaviti iz siromašnih uvjeta. Stoga, česta je pojava da roditelji adolescente usmjeravaju u strukovne škole kako bi naknada za praktičan rad bila jedan od prihoda za obitelj, ali isto tako praksa takvih kućanstava je i prisila mladih na rad te rani ulazak u svijet rada kao izbor stupnja obrazovanja (Kletečki Radović i sur., 2017).

S jedne strane, Ajduković i suradnici (2019) u ispitivanju kvalitete međuodnosa kućanstava koji žive u siromaštvu ili u riziku od siromaštva, pokazali su da se samo, kod komponente funkcioniranja obitelji, bliskost članova siromašnih obitelji ne razlikuje statistički od obitelji prosječnog prihoda. No, s druge strane, ipak se dubljim analizama ustanovilo da se članovi obitelji koje žive u riziku od siromaštva manje podržavaju, manje iskazuju ljubav i nježnost te se manje međusobno slušaju. Narušeni obiteljski odnosi, jedan su od vodećih posljedica financijske krize, pojavljuju se razni sukobi među članovima (majka-otac, muž-žena, roditelji-dijete, dijete-dijete), a također i svaki oblik nasilja. Najčešće se radi o fizičkom nasilju nad djecom i ženama, ali nije strano ni da žena zlostavlja muža ili pak djeca roditelje. Bez obzira o kojem obliku nasilja se radi – emocionalnom, fizičkom, seksualnom ili psihičkom, vrlo je opasno po emocionalno, fizičko i psihičko stanje svih članova zajednice. U obiteljima koje žive u visokom riziku od siromaštva, dokazano je da je više majki koje imaju visoki rizik za zlostavljanje djece u odnosu na skupinu majki prosječnih obitelji (Ajduković i sur., 2019), a isto tako je provedeno istraživanje u kojem se ispostavilo da je više majki (16,1%) u općoj populaciji sklonijih nasilju nad djecom, nego očeva (12,2%). Gledajući u rezultate istraživanja ovakve tematike, potpuno je jasno da bi društvo, odnosno država, trebala pružiti veću pomoć i potporu siromašnim obiteljima i obiteljima u riziku

od siromaštva jer podatci kažu što je manja socijalna pomoć, to je veći rizik od nasilja nad djecom. Nadalje, narušenim odnosima općenito teško je stati na kraj, stoga se u obiteljima sukobljenih članova, a posebno roditelja, naglo povećava rizik od raspada partnerskog odnosa što za sobom vuče i ostala narušavanja međuodnosa u obitelji primjerice, povećanje rizika za poteškoće u internoj komunikaciji roditelj-dijete zbog preopterećenosti roditelja. Psihička istrošenost situacijom, roditelje dovodi do nepoželjnih stanja tuge, depresije, stresa, nemoći i beznada. Dijete koje odrasta u takvom okruženju ima predispozicije da i ono jednog dana bude takvo, u krugu svađa, nezadovoljstva, bezperspektivnosti, nervoze, straha i vikanja. Razvodi braka su nerijetko posljedica ekonomskih kriza jer, kao što je i ranije navedeno, sukobi među partnerima su najučestalija pojava u takvim situacijama. Sam raspad partnerskog odnosa dodatno ugrožava materijalnu dobrobit djece. Međutim, istraživanja o odnosima između opće kvalitete funkcioniranja obitelji i niskih prihoda je iznenađujuće malo, ali ipak rezultati postojećih, mogu pridonijeti boljem djelovanju socijalne skrbi (Ajduković i sur., 2019). Jedno od značajnijih je bilo u SAD-u, 2013. godine, u kojem se ispostavilo da se s obzirom na razinu primanja, usporedivši obitelji s niskim prihodima i obitelji prosječnih primanja, razlikuju samo dvije dimenzije obiteljskog funkcioniranja – uloge i emocionalna uključenost. Smatra se da kada su materijalni resursi ograničeni, teže je „raspodijeliti uloge i odgovornosti te pronaći zadovoljavajuće načine kako će se članovi emocionalno angažirati u obitelji, pogotovo kad neki članovi trebaju dodatnu emocionalnu pažnju zbog problema s mentalnim zdravljem“ (Ajduković i sur., 2019: 72).

Stubbs i suradnici (2017) promotrili su problem obraćanja okolini obitelji niskih prihoda u slučaju iznenadnih troškova. Većina siromašnih kućanstava, 65,7%, najprije se obraća za pomoć obitelji, rodbini ili prijateljima, a njih 25,6% nekoj od nadležnih institucija ili organizacijama. Preostalih 8,7% siromašnih se ne obraća nikome kada im je novac potreban. Gotovo pola kućanstava (54,1%) je dobilo neku financijsku ili materijalnu pomoć od nadležne institucije ili organizacije, od kojih su najaktivniji Caritas vlastite župe (16,4%), socijalne trgovine (13%) i pučke kuhinje (11,1%). Udio onih koji su dobili pomoć ne razlikuje se znatno između siromašnih i manje siromašnih, ali razlika je velika gledano na to da su kućanstva iz većih naselja češće dobivala pomoć od onih iz manjih naselja. Takvi rezultati nisu ni začuđujući s obzirom na to da u manjim mjestima Caritas nije ni prisutan, a župe su manje imućnije od onih u većim naseljima gdje se također, mogu pronaći socijalne trgovine, kao i pučke kuhinje. Nadalje, istim ispitivanjem iznose informacije o tome da je 46,7% siromašnih kućanstava procijenilo pomoć od rodbine i

prijatelja kao velik i vrlo velik učinak na određenu situaciju, imajući na umu da su kriterij od nikakav, malen, djelomičan, velik i vrlo velik, ocjenjivale samo obitelji koje su i dobile zatraženu pomoć. Njih 32,8% procijenilo je istim rangom kriterija institucije i organizacije, a ocjenom da je pomoć bila mala ili nikakva njih 39,9%. Malen ili nikakav učinak pomoći od strane rodbine i prijatelja, smatra 27,6% ispitanika. Istom anketom također je ispitano i kakvo je mišljenje siromašnih, koliko mogu računati na pomoć od privatnih osoba, institucija i organizacija izražavajući se odgovorima *nikada*, *ponekad*, *često*. Generalizirajući podatke, najviše je ispitanika koji *ponekad* mogu podjednako (varijacije oko 40% ispitanika) računati na pomoć od prijatelja, rodbine, socijalne skrbi, vjerske zajednice, humanitarne organizacije, susjeda, ali ne i od dobrovoljnih udruženja i mjesnog odbora gdje je postotak znatno velik u odgovoru *nikad*. Često žrtve siromaštva računaju na (varijacije oko 20% ispitanika) obitelj, prijatelje i socijalnu skrb.

Ipak, čini se da, bez obzira na iznesene podatke, možemo zaključiti da je „pomoć bližnjih percipirana kao učinkovitija od pomoći institucija gledanih skupno, dobroj ocjeni učinkovitosti Centra za socijalnu skrb unatoč“ (Stubbs i sur., 2017: 42).

Često se roditelji koje je snašlo siromaštvo, odvikavaju od poroka, alkohola, cigareta ili droga, što s druge strane može biti potencijalni rizik ovisnosti. Svjedoci smo da se mnogi beskućnici i siromašni povezuju sa alkoholičarima i drogerašima (ne nužno, ali ima ih popriličan broj). Neka kućanstva bit će u prilici da prodavaju materijalne stvari koje imaju primjerice, automobil, bicikl ili zemljište, a ukoliko je riječ o ekstremnom siromaštvu, utoliko dolaze u napast da prodaju svoju kuću te žive u prihvatilištu. S obzirom na to da se u životnim situacijama obitelji s više djece, posebice mlađom djecom, nađu u spomenutoj situaciji, djeca bivaju oduzeta od bioloških roditelja te dana javnom skrbništvu – odlazak djeteta u novu skrbnu zajednicu, bilo da se radi o udomiteljskoj obitelji ili dječjem domu. Temeljem *Konvencije o pravima djeteta*, svako dijete ima pravo na odgovarajući životni standard, a prema člancima 26. i 27. i na pomoć od strane države u ostvarivanju navedenog, u slučaju da im obitelj, ili zajednica u kojoj dijete živi, nije u mogućnosti to ostvariti. „Siromaštvo ostavlja dublje posljedice na djecu nego na odrasle zbog njihove veće ranjivosti koja proizlazi iz dobi i položaja ovisnosti o odraslima“ (Družić Ljubotina i sur., 2017: 245). Također, važno je naglasiti da dijete ima znatno ozbiljnije posljedice od življenja u ekstremnim uvjetima siromaštva ili pak u dugoročnom siromaštvu (Šućur, Kletečki Radović, Družić Ljubotina i Babić, 2015). „Siromaštvo je povezano s različitim nepoželjnim ishodima u

djetinjstvu i odrasloj dobi. Istraživanja su pokazala da ekonomska moć obitelji ima učinke na razvojne ishode djece, kao što su zdravlje, emocionalna dobrobit, školski uspjeh u djetinjstvu te obrazovni status, razina postignute radne kvalifikacije i obrazovanosti, zaposlenosti i ekonomske uspješnosti u odrasloj dobi“ White i Rogers (2000, prema Kletečki Radović i sur., 2017: 203). Djeca i mladi posebno su ovisni o javnoj i državnoj politici koja im je dužna omogućiti dobit društvenih resursa, no koliko će država ulagati u djecu, a posebno siromašnu, te odgovara li adekvatno na njihove stvarne potrebe, teško je generalizirati. Najčešće se, u razvijenijim zemljama, prepoznaju kao socijalna ulaganja koja znače učinkovito trošenje javnih sredstava (Šućur i sur., 2015), a takvim pristupom jamče se uvjeti koji mogu pomoći djeci i mladima da izađu iz »kruga siromaštva« te mogućnost aktivnog sudjelovanja u društvu i doprinos, kako društvenom, tako i osobnom razvoju (Kletečki Radović i sur., 2017).

6.1. Utjecaj siromaštva na predškolsku djecu

Ekonomske krize najnepovoljnije utječu na materijalno blagostanje djece predškolskog uzrasta. Šućur i suradnici (2015) istraživali su utjecaj siromaštva na predškolsku djecu te potvrdili da su stope relativnog siromaštva predškolske djece bile niže od nacionalnog prosjeka 2010. godine (14%-18% od sveukupno djece), a već sljedeće godine, i godine nakon, stopa je narasla na 21%-22% djece koja žive ispod praga siromaštva. Tijekom tadašnjih kriza, ali i ovih koje se događaju danas, ustanovljeni su potpuno isti učinci na djecu mlađe dobi. Ona se najviše odrazila na kućanstva s troje ili više predškolske djece te obitelji s predškolskom djecom u kojima je zaposlen samo jedan roditelj. Nadalje, kažu kako se povećava broj siromašne djece u urbanim sredinama, iako i dalje oko dvije trećine ukupnog broja siromašne djece živi u ruralnim područjima. Rizik siromaštva djece ovisi o istim prethodno navedenim čimbenicima koji utječu i na obitelji (*poglavlje 4*). Prvenstveno, ovisi o zaposlenosti, obrazovanju i zdravstvenom stanju roditelja, vrsti naselja u kojem žive, tipu obitelji i broju ovisne djece. Najveći rizik imaju ona djeca koja dolaze iz obitelji s više djece, jednoroditeljskih obitelji, djeca koja dolaze iz seoskih naselja, a posebice djeca iz obitelji bez zaposlenih. „Svako treće siromašno predškolsko dijete živi u obiteljima u kojima nema zaposlenih ili u obiteljima u kojima se roditelji bave isključivo poljoprivredom“ (Šućur i sur., 2015: III). Predškolska djeca iz takvih kućanstava predstavljaju čak 8% ukupne populacije predškolske djece, no ipak većinu siromašne djece čine djeca iz obitelji u kojima je samo jedan zaposleni roditelj. Navedenim problemima kućanstava narušava se

moгуćnost zadovoljavanja egzistencijalnih potreba. Materijalna deprivacija primjerice uzrokuje da si skoro polovina siromašne predškolske djece ne može priuštiti meso, ribu ili vegetarijanski nadomjestak svaki drugi dan, kao i da žive u kućanstvu koje kasni s plaćanjem režija, najamnina ili kreditnih rata. Gotovo svi su iz obitelji u kojoj si roditelji ne mogu priuštiti tjedan dana godišnjeg odmora izvan kuće, a oko jedne četvrtine ih dolazi iz obitelji koje si ne mogu kupiti automobil ili računalo. 4% siromašne predškolske djece živi u kućanstvima bez WC-a na ispiranje ili perilice rublja, a jedna trećina ih živi u kućama ili stanovima dotrajalih podova, zidova i prozora te u kojima je prisutna vlaga. „Posebno su visoke stope materijalne deprivacije i teške materijalne deprivacije predškolske djece ako žive s roditeljima koji imaju kronične bolesti ili su lošeg zdravlja, ako nijedan od roditelja nije zaposlen te ako njihove obitelji prvenstveno ili isključivo žive od transfera socijalne pomoći“ (Šućur i sur., 2015: 4).

Socijalnim transferima i novčanoj pomoći, obiteljima niskih ili nikakvih prihoda, posvećena je sljedeća sekcija, a koliko je ona bitna za siromašno kućanstvo, toliko ukazuje na to podatak da bi stopa rizika od siromaštva bila dvostruko veća da im nije omogućeno primanje mirovina i drugih socijalnih naknada – dječjeg doplatka. Udio od 10% siromašnih obitelji uspijeva pobjeći iz relativnog siromaštva primanjem socijalnih transfera, što je vrlo malo s obzirom na to da oko 90% njih i dalje ostane ispod stope rizika siromaštva, uz socijalnu pomoć. Može se zaključiti da su transferi od iznimne važnosti za siromašne obitelji, odnosno predškolsku djecu, no i dalje je zabrinjavajuća činjenica da su oni nedovoljni za ostvarenje egzistencijalnih uvjeta poput zdravog obroka, raznolike prehrane, kupovinu odjeće i slično. Materijalnom deprivacijom siromašne djece i mladih, a posebice predškolske djece, uzrokuje se i socijalna depriviranost. Socijalno okruženje djeteta mlađe dobi je ključno za njegov optimalan rast i razvoj. Djeca iz obitelji navedenih problema nemaju mogućnost proslave rođendana, igranja u kući s drugom djecom, ali ni igranja u tuđoj kući i to sve zbog socijalne zatvorenosti koja kreće od samih roditelja. Čak jedna trećina siromašne predškolske djece nema igračke, nikada im nitko nije ispričao priču, učio o osnovnim pojmovima ili pak zapjevao pjesmicu.

Nedvojbeno, zbog spomenutih situacija, dolazimo do problema optimalnog dječjeg rasta i razvoja, za koji se zna u kolikoj je količini vremena bitno biti uz dijete, razumjeti ga i pružiti mu najbolje moguće. Jasno je da su uvjeti u siromaštvu iznimno teški za preživljavati, no djeca i njihov razvoj ne mogu čekati, odnosno iziskuju i dalje od odrasloga brigu, njegu i pažnju. Neizloženost

socijalnim aktivnostima i interakcijama koje potiču sve dimenzije djetetova razvoja – emocionalnu, kognitivnu, tjelesnu i socijalnu, djeca bivaju zanemarena, a može se reći i zlostavljana na određeni način. Ovdje se uviđa prethodno spomenuti, permisivni odgojni stil roditelja koji prepuštaju dijete samo sebi. Često se za takvu djecu kaže "odgojila ih je ulica", a da se ne promisli što se zapravo krije iza takvog odgoja. Vrlo je važno da se u ovakvim situacijama ne gleda odmah na najgore, nego da se proba ući u srž problema s punim razumijevanjem i bez osuđivanja.

„Mnogi smatraju da je pogrešno gledati u djeci samo "buduće odrasle" jer je djetinjstvo životno razdoblje s vlastitim sociološkim karakteristikama“ (Šućur i sur., 2015: 11). Dijete kao aktivni sudionik i subjekt vlastitog odgoja, na temelju ljudskih prava i prava djeteta, ima pravo na adekvatnu njegu, brigu i zaštitu od strane svojih roditelja, ali i okoline. Kako je dijete nemoguće izolirati iz svijeta siromaštva u kojem žive njegovi roditelji, tako ono dijeli blagostanje roditelja i drugih odraslih članova u obitelji. Definiranje i mjerenje dječje dobrobiti u siromaštvu temelje se na pravima djece. *Konvencija o pravima djeteta* promiče nediskriminaciju, najbolji interes djeteta, opstanak i razvoj te uzimanje u obzir dječje perspektive. Prava djeteta su univerzalna i primjenjiva za svu djecu u svijetu čime se podrazumijeva da se ekonomska, socijalna i kulturna prava djece sagledavaju u kontekstu neke zajednice. Iz prava djeteta može se istaknuti da se dobrobit djece ne svodi samo na realizaciju istih, nego da se djetetu omogući pružanje šanse da postane ono što može biti, ovisno o svom potencijalu i mogućnosti. Glede toga, dječje postignuće je posljedica interakcije dostupnih resursa i rizičnih čimbenika povezanih s djetetom, obitelji i društvenim organizacijama, odnosno interakcije s okolinom – Bronfenbrennerov biološki model. Neki procesi u široj okolini neće utjecati direktno na dijete, ali nepovoljno utječu na blagostanje njihove obitelji preko koje će primjerice, ekonomska kriza, itekako imati učinak na dijete (pojava siromaštva). Temeljem dosadašnjih studija moguće je definirati zajednički okvir za mjerenje dječje dobrobiti u sljedećim dimenzijama (Šućur i sur., 2015): ekonomska situacija obitelji, stanovanje i lokalna zajednica, dječje zdravlje, dječja sigurnost, obrazovanje, emocionalno blagostanje, rizična ponašanja, kvaliteta odnosa s prijateljima i obitelji, aktivno sudjelovanje u društvu, slobodne aktivnosti i subjektivne percepcije blagostanja.

Određena dobra koja su neophodna za optimalan rast i razvoj predškolske djece znatan dio roditelja, iako ih smatra nužnima, nije ih u mogućnosti priuštiti svojoj djeci (Stubbs i sur., 2017).

Primjerice, četvrtina siromašnih kućanstava nije u mogućnosti priuštiti tri topla obroka djetetu ili krevet, a otprilike trećina njih prostor za igru, učenje, svježije voće i povrće ili novu odjeću. Kletečki Radović i suradnici (2017) navode kako je narušena i socijalna dobrobit djece koja su etiketirana po određenim predrasudama o siromaštvu. Često ne uspiju ostvariti pozitivne odnose i održati dugotrajna prijateljstva nego se druže sa sebi sličnima. Jedna od važnijih dobrobiti za djecu iz kućanstava niskih ili nikakvih prihoda jest da se zadrži njihovo dostojanstvo i da ih se pokuša što više socijalno uključivati u programe jaslica, vrtića ili predškole. *Obrazovna dobrobit* djeteta, koja je također uvelike ugrožena u uvjetima siromaštva samim time što je često nedostupna čime se dodatno izolira dijete od vršnjačkih kontakata. Roditelji nisu u mogućnosti podmiriti troškove vezane uz odgoj i obrazovanje, a s obzirom na to da prednost u korištenju ranih usluga odgoja i obrazovanja imaju djeca zaposlenih roditelja, djeci iz obitelji korisnika socijalne pomoći vrtićke ustanove su teže dostupne, a uglavnom i potpuno nedostupne. Istraživanja pokazuju da uključenost djeteta u predškolski program odgoja i obrazovanja te osiguravanje kvalitetne njege i zdravlja u ranoj dobi, značajno utječu na razvojne ishode djeteta u odrasloj dobi (Šućur i sur., 2015). Djeca koja uspiju dobiti boravak u vrtiću barem malo će biti maknuta iz nepoticajne sredine, odnosno bit će im omogućen razvoj znanja i vještina kao predispozicija važnih za daljnje obrazovanje. Predškola kao obavezni dio obrazovnog sustava, omogućit će siromašnom djetetu sigurno vrtićko razdoblje, u vrlo značajnom razvojnom razdoblju za dijete. Osim što s djecom rade educirani odgajatelji, pedagozi, psiholozi i ostali stručni suradnici, vrtić ima jedno zdravo poticajno okruženje. Razne studije su dokazale da djeca koja su bila uključena u predškolsku ustanovu, postižu bolje rezultate u kasnijem obrazovanju, što bi bilo ključno za djecu iz siromašnih obitelji. Nažalost, svjedoci smo da ih velika većina nema dovoljnu ili ima nikakvu mogućnost pohađanja odgojno-obrazovnih institucija prije škole. „Valja se osvrnuti da hrvatski sustav predškolskog odgoja i obrazovanja zaostaje za europskim zemljama po razini uključenosti djece u jaslice/vrtić“ (...), a „obilježje hrvatskog predškolskog sustava obrazovanja jest da se on nalazi u nadležnosti lokalnih samouprava o čijim strateško-razvojnim inicijativama i ekonomskim mogućnostima ovisi opseg i razvoj usluge u cjelini. Takav sustav reflektira se na činjenicu različite pokrivenosti djece predškolskim programima, njihovoj kvaliteti i modelima financiranja, što ne omogućuje svojoj djeci ravnopravan pristup priuštivom i kvalitetnom ranom odgoju i obrazovanju“ (Šućur i sur., 2015: 111). U slučaju da dijete dolazi iz nezaposlene obitelji, prvi razlog nepohađanja vrtića jest nedovoljno prihoda, odnosno nemogućnost plaćanja troškova vrtića. Drugi razlog jest to da u tom

slučaju dijete ima majku, oca ili možda stariju sestru i brata koji ga mogu čuvati određeno vrijeme, no zna se da danas nije jedina svrha vrtića "čuvanje djece" nego odgoj i obrazovanje u punom smislu tih riječi. Iz ranije navedenih razloga, dijete biva zakinuto u svakom pogledu svoga razvoja, a iz podataka da je većina siromašne djece iz ruralnih naselja, može se zaključiti da u takvim područjima i nema institucija ranog odgoja i obrazovanja. Povrh toga da možda neki i mogu izdvojiti određenu svotu novca za vrtić, možda baš ti roditelji nemaju automobil ili mogućnost prijevoza do vrtićke ustanove. Dakle, ne postoji možda samo jedan razlog zašto bi dijete iz siromašnog kućanstva bilo zakinuto u svom rastu i razvoju, štoviše, mnogobrojni su čimbenici utjecaja i povećanja rizika siromaštva na obitelji s djecom predškolske dobi.

6.1.1. Posljedice siromaštva na predškolsku djecu

Posljedice siromaštva razlikuju se obzirom na dob djeteta, pa tako možemo izdvojiti rano i kasno djetinjstvo te ranu i kasnu adolescenciju. Svako određeno razdoblje sa sobom nosi i razvojne izazove koji zahtijevaju adaptaciju na biološke, psihološke i socijalne promjene (Šućur i sur., 2015). U ranom djetinjstvu to se odnosi na tranzicije vezane za institucije predškolskog odgoja i obrazovanja, dakle jaslice i vrtić te priprema na ulazak u školski sustav. Jasno je da će posljedice po dijete biti gore ako dijete živi u ekstremnim ili dugoročnim oblicima siromaštva, no one se mogu grupirati u sljedeće dimenzije, tvrde Šućur i suradnici (2015):

- zdravstveno-tjelesne posljedice – rađanje s niskom porođajnom težinom, veća stopa smrtnosti u prvim mjesecima življenja (Brooks-Gunn i Duncan, 1997), nedostatak hrane i nekvalitetna prehrana (Čudina Obradović i sur., 2006), prekomjerna težina zbog jednolične prehrane, sklonija obolijevanju od kroničnih bolesti, ozljeđivanje i oštećenje organizma (Currie i Lin, 2007), oštećenja sluha i vida, neuhranjenost (Seccombe, 2000), teško dostupna zdravstvena skrb – rjeđe liječenje
- kognitivno-obrazovne posljedice – neusvojenost jezika i vještine pisanja, nepripremljenost za školu (Isaacs, 2012), problemi koncentracije i usmjerenosti pažnje, problemi s učenjem, nedostatak edukativnih materijala i igračaka, slabija uključenost roditelja u aktivnosti, lošiji obrazovni statusi roditelja često negativno utječu na budući obrazovni status djeteta (Čudina Obradović i sur., 2006)

- socijalno-emocionalne posljedice – sporiji moralni, emocionalni i socijalni razvoj, ponašajni problemi, neposlušnost, impulzivnost, neslaganje i slično, smanjeno samopoštovanje, samopouzdanje i slika o sebi, negativni socijalni odnosi
- ekonomske posljedice – povezanost ranijeg siromaštva i siromaštva u odrasloj dobi; povećana stopa rizika siromaštva u kasnijoj dobi, u kasnijoj dobi odrađuju manje radni sati, zarađuju 50% manje, više koriste socijalne pomoći, veća vjerojatnost da će dobiti dijete prije 21 godine izvan braka (Duncan i sur., 2008)

Život djeteta u neorganiziranoj i nezaposlenoj obitelji uistinu nije lak. Njegovi roditelji zaokupljeni su siromaštvom, a punina njihovog razmišljanja je u stresu bez iskazivanja pažnje prema djetetu. Siromaštvo troši njihovu fizičku i emocionalnu energiju, stavlja na kušnju strpljenje i osjećaj kontrole nad vlastitom sudbinom. Siromaštvo nije jedini uzrok svih navedenih posljedica, ali „posljedice siromaštva isprepliću se i mogu imati komulativni učinak“, one su rezultat „i nepovoljnih karakteristika roditelja ili okoline. To znači da se mjerama povećanja kućanskog dohotka mogu eliminirati neke, ali ne i sve posljedice siromaštva“ (Šućur i sur., 2015: 10).

7. Pomoć siromašnim obiteljima

Teško je reći da je, u slučaju siromaštva neke obitelji, potrebno osvijestiti roditelje o mogućim ishodima ili adekvatnim ponašajnim modelima prema djeci. Mnoge obitelji, prije svega, ni ne žele priznati sami sebi da žive u siromaštvu, a štoviše ni društvu i njezinoj okolini. Kao što se ranije navelo, takvi roditelji najčešće će zanemarivati svoju djecu. S jedne strane, neće razmišljati kako se osjećaju djeca kojima nije pružen adekvatan odgovor na njihove potrebe, ali će s druge strane, određivati prioritete koji nisu u skladu s životnim standardom. Primjerice, mnogi roditelji usmjereni su samo na sebe umjesto da se usmjere na adaptivna ponašanja prema djeci, a često se zapravo djeca moraju prilagođavati njima. Jasno je da su uvjeti vrlo otežani, no zar nebi trebala biti glavna zadaća roditelja da pruži najbolje moguće svome djetetu. Iz tog pogleda, kada su roditelji nemoćni i uistinu se ne mogu nositi sa siromašnim uvjetima življenja, nastupa država. Uvelike se govori o ulaganju u programe ranog razvoja djece koja dolaze iz rizičnih skupina, u ovom slučaju, djeca iz područja siromaštva. No, osim toga, obiteljska zajednica, odnosno roditelji, ostvarivanjem određenih uvjeta, imaju pravo na javne socijalne potpore i financijsku pomoć u obliku transfera. Podatci istraživanja o financijskim transferima autora Babića (2013, prema Ajduković i sur., 2017) kažu da se u Hrvatskoj oko dvije trećine javnih ulaganja izdvaja za novčane

transfere obiteljima smanjenih prihoda kroz primjerice, dječji doplatok ili jednokratnu isplatu prilikom rođenja djeteta, a oko jedne trećine na programe usluga skrbi i predškolskog odgoja i obrazovanja. U 2011. godini, ona su iznosila 1,6% BDP-a, što je niže u odnosu na europske zemlje gdje je ulaganja u navedeno iznose oko 2,3% BDP-a. Sukladno navedenim postotcima o izdvajanju javnog novca za potporu siromašnih obitelji, Hrvatska spada u postsocijalističke i mediteranske zemlje, s najnižim ulaganjima u programe s obiteljima i djecom i također, u zemlje s najnižim novčanim transferima za obitelji. U zadnje vrijeme javlja se nova situacija na koju je utjecala dugoročna ekonomska kriza, a to je da korisnicima socijalnih transfera postaju i oni roditelji koji su zaposleni i radno sposobni, no imaju jako niske plaće. Danas, u jako otežanim životnim uvjetima, pogođeni raznim valovima kriza, mnogo muškaraca i žena radi za minimalac koji jednostavno nije dovoljan ako kućanstvo broji više članova. Međutim, i bez obzira na broj članova to mogu biti oni koji imaju teškoća s otplaćivanjem stambenih kredita, ali i radno sposobne nezaposlene mlađe osobe. Dakle, događa se porast broja korisnika socijalne pomoći, kao i heterogenost obzirom na dob, broj članova, zaposlenost i stambene situacije. Spomenuta situacija uvelike utječe i na rad stručnih tijela pa se događa preopterećenje zbog povećanih brojeva zahtjeva za pomoć. Stručni radnici, zaduženi za socijalni rad, kažu kako se primjećuje razlika mehanizma "novih" siromašnih i "starih" pri suočavanju sa siromaštvom. Kod "novih" korisnika, pogođenih ekonomskom krizom ili iznenadnom nezaposlenošću, javlja se izraziti sram prilikom priznavanja siromaštva što itekako ima odraz na djecu. Ajduković i suradnici (2017) također iznose kako su korisnici, koji su već dugo u sustavu, karikirano rečeno, profesionalci. Znaju sve mehanizme preživljavanja te su socijalno umreženi s drugim "starim" korisnicima što uzrokuje kvalitetno prenošenje informacija dok su "noviji" potrebiti jako pogođeni krizom te izgubljeni i u vremenu i u prostoru. S jedne strane oni su pod izričitim stresom, sasvim drugačijeg mentalnog sklopa, ne znaju kako će se ponašati, nesigurni su, urušava se njihovo dostojanstvo i dolaze u Centar za socijalnu skrb s velikom nelagodnom. S druge strane, mora ih se osvijestiti da su za ostvarivanje prava i dužnosti roditelja na pomoć i podršku, ključni socijalni uvjeti (Družić Ljubotina i sur., 2017).

U politikama borbe protiv siromaštva također se sve više pridodaje pozornost socijalnim inovacijama. One se „zagovaraju kao važan potencijalni doprinos programima borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti, obrazovanja, zapošljavanja (...)“ Europska komisija (2013) i „kao nove ideje (proizvodi, usluge, modeli), koje istovremeno podmiruju socijalne potrebe

učinkovitije od alternativa i stvaraju nove socijalne veze i nove oblike suradnje“ BEPA (2010, prema Ajduković i sur., 2017: 280). Ideja jest da se premoste financijski problemi lokalnih socijalnih programa i ojača socijalna kohezija što u kontekstu hrvatskog društva znači da bi se moglo više ulagati u programe ranog razvoja i skrbi za mentalno zdravlje i dobrobit djece iz rizičnih skupina.

Stubbs i Zrinščak (2014, prema Ajduković i sur., 2019: 73) tvrde da je „uz zajamčenu minimalnu naknadu, dječji doplatk jedan od glavnih državnih programa za djecu u Hrvatskoj“. Prema *Zakonu o doplatku za djecu 58/2018* članak 1, roditelji u kućanstvu niskih prihoda imaju za svako dijete pravo na ostvarivanje dječje naknade, u svrhu potpore uzdržavanja i odgoja djece. Kao što smo već rekli, Hrvatska za programe dječjeg doplatka izdvaja dvije trećine javnog novca, a za ulaganje u programe skrbi i predškolski odgoj i obrazovanje oko jednu trećinu. Iako to zvuči puno, podatci istraživanja i usporedbe sa europskim zemljama, uvjerali su nas da spadamo u države s najmanjom stopom pružanja potpore obiteljima s obzirom na pružanje financijske pomoći. Izmjenama i dopunama spomenutog zakona, navedena izdvajanja trebala bi biti sve veća jer na važnost davanja i ulaganja od strane države ukazuju podatci *Državnog zavoda za statistiku* (2016, prema Ajduković i sur., 2019). Kažu kako stopa rizika uvelike ovisi o visini isplate socijalnih transfera. Što je ona veća, stopa rizika siromaštva je manja, i obratno. Za djecu mlađu od 18 godina stopa rizika je oko 40% bez dječjeg doplatka, a sa transferom je ona upola manja. Naprotiv upozoravajućim podacima da su viši transferi i socijalni transferi općenito itekako potrebni, suprotstavila se državna situacija koja je 2013. godine, izmjenom i dopunom *Zakona o socijalnoj skrbi*, umjesto povećala transfer, ona ga je dodatno smanjila. Štetu su osjetile mnoge obitelji kojima su jedan od glavnih prihoda dječji doplatci, a posebice obitelji s više djece. Primarna svrha dječjeg doplatka to nije, no svjesni da siromašne obitelji mogu imati i potpuno neaktivne članove, svrha potpore za uzdržavanje djece, u takvim kućanstvima, postaje jedini prihod za uzdržavanje čitave zajednice.

Također, Ajduković i suradnici (2019) iznose podatke o novčanim transferima na koje imaju pravo sljedeća kućanstva: obitelji koje po članu ostvaruju prihod od 543,14 kuna imaju pravo na 299,34 kune dječjeg doplatka po djetetu, kućanstva s primanjima između 543,14 kuna i 1 119,53 kune imaju pravo na 249,45 kuna po djetetu, a naposljetku oni koji imaju prihode 1 119,53-1663 kune po članu obitelji, imaju pravo na 199,56 kuna po djetetu. Tvrde isto tako da je u zadnje

vrijeme sve više kućanstava koji imaju sve manje prihode te da se lista obitelji s ekonomskim teškoćama iz godine u godinu povećava. Međutim, izmjenama i dopunama *Zakona o dječjem doplatku* neće se mijenjati kumski transfer, kao ni visina iznosa za najugroženije skupine, što bi trebalo biti nužno navodi Noble i suradnici (2015, prema Ajduković i sur., 2019).

Gledajući kako olakšati zajednicama niskih i nikakvih prihoda, država je propisala svoje odrednice koje bi kućanstvo trebalo ispunjavati. Osim socijalnih transfera od strane države, socijalna podrška zajednice pokazala se kao jedan od ključnih zaštitnih čimbenika koji ublažava učinak negativnih životnih okolnosti na roditeljstvo u rizičnim skupinama. Raboteg-Šarić i Pećnik (2006, prema Ajduković i sur., 2019) tvrde da su se različite socijalne podrške pokazale usko povezane s dimenzijama roditeljskih odgojnih postupaka. „Tako instrumentalna podrška okoline doprinosi većoj podršci roditelja djetetu, nadzoru i zajedničkom odlučivanju s djecom, a podrška prijatelja roditeljskoj uključenosti u odgoj djece. Uz to, podrška prijatelja i instrumentalna podrška djeluju kao moderatori negativnog utjecaja financijskog stresa i depresivnosti roditelja na roditeljski nadzor“ (Ajduković i sur., 2019: 89-90), no ne i u visoko rizičnim obiteljima. Kućanstva u ekstremnim ili visokim rizicima od siromaštva nemaju pozitivan učinak socijalne podrške na roditeljska ponašanja. U njima se naprotiv niskom riziku siromaštva, djeluje kontradiktorno, a razlozi k tome su sljedeći. „Uobičajeni mehanizmi socijalne podrške u siromašnim obiteljima ne mogu dovoljno kompenzirati negativne učinke siromaštva u interakciji s drugim resursima“ (Ajduković i sur., 2019: 90). Štoviše, kao što je slučaj u Hrvatskoj, u situacijama dugoročnih ekonomskih kriza dostupnost podrške je manja jer su iscrpljene društvene mreže podrške kao i nedovoljni društveni resursi te profesionalne zajednice. Naposljetku, visoka razina izloženosti nagomilanih učinaka životnih stresora može dovesti do smanjenja percepcije socijalne podrške, što se najčešće i događa žrtvama siromaštva.

Međutim, Ajduković i suradnici (2017), istražili su da su u djelovanju državnih institucija, lokalnih tijela uprave i samouprave i organizaciji civilnog društva, potvrđeni nesrazmjeri u radu s ublažavanjem dječjeg siromaštva. Ispitivanjem spomenutoga ispostavilo se da se nerijetko javlja neprikladnost sustava socijalne skrbi, odnosno neadekvatno djelovanje na žrtve siromaštva. Kao jedan od vodećih učinaka jest to što su ograničeni financijski resursi povećali rizik trajnog siromaštva djece i mladih. Nefleksibilni oblici pružanja pomoći ukazuju na neosjetljivost sustava odgoja i obrazovanja djece s potrebama uzrokovanih socijalnim teškoćama. Tu se javlja nejasnoća

kod uloge sustava odgoja i obrazovanja gdje je presudna potreba za jačanjem suradnje među dvije ključne institucije za dijete – škole ili dječjeg vrtića i socijalne skrbi. Tromost sustava, odnosno dugotrajno čekanje na socijalnu pomoć i jednokratnu isplatu, ukazuje na nefunkcioniranje određenih tijela. Zbog nužnosti kućanstva za pomoći koja im treba odmah, a ne za pet ili šest mjeseci, obitelji se dovode u rizik od razdvajanja i smještaja djece u javnu skrb. Navedene specifične neprikladnosti sustava, čak i ako su rijetke, trebaju privući punu pozornost na sebe kako bi se otklonile. Stoga se nedvojbeno može istaknuti da istraživanja o podrškama i pomoći obiteljima niskih prihoda ima malo, a posebice onih koji nam mogu ukazivati na poželjne oblike pomoći. Radi li se o emocionalnoj, socijalnoj, financijskoj ili instrumentalnoj pomoći, teško je reći kakva je uistinu najkorisnija i najpotrebnija zajednicama koje žive u siromaštvu. Možemo se samo složiti da kućanstva niskih prihoda itekako trebaju jaču i adekvatniju pomoć društva i države. Nerijetko se mogu vidjeti situacije u kojima ljudi, kroz medije, predstave neku siromašnu zajednicu, pa nas drži jačima činjenica što Hrvatska uvijek pokaže dobro lice pomažući potrebitima, kako socijalno, tako i financijski.

8. Zaključak

Stručnjaci i istraživači područja siromaštva i neimaštine, prepoznaju te ukazuju na negativne učinke ekonomskih kriza, rizika od siromaštva, ali i siromaštva na svim razinama. Uviđa se negativna posljedica siromaštva na dobrobit djece, funkcioniranje obitelji i obiteljske odnose, stručnjake i sustav pružanja pomoći, a osobito na sustav socijalne skrbi zbog preopterećenosti, ali isto tako i neprikladnost, nefleksibilnost te neadekvatnost u reagiranju državnih službi prema najpotrebitijima (Ajduković i sur., 2017). Definiranjem osnovnih pojmova potrebitih za razumijevanje ove teme završnog rada, obitelji, različitih struktura obitelji, roditeljstva, roditeljskih odgojni stilova, čimbenika utjecaja i rizičnih faktora za funkcioniranje obitelji, došli smo do srži rada, odnosno pojašnjavanju siromaštva kao jednog od vrlo opasnih rizičnih čimbenika za obitelj i roditeljstvo. Nakon prikazanih statističkih podataka u svijetu i Hrvatskoj može se zaključiti kako brojke nisu male te izazivaju zabrinutost društva cijelog svijeta. Civilno društvo pokazalo se kao okvir za razvoj socijalnih inovacija koje međutim, otežavaju administrativni i zakonodavni okviri unutar, što uzrokuje da takve inovacije budu poznate i prisutne u društvu. Gledano na ostale mogućnosti pomoći obiteljima niskih ili pak nikakvih prihoda, a posebice onih s više djece, svjesni smo da je potrebno više javnog ulaganja u politiku i programe u borbi protiv

siromaštva. Osim toga, vrlo je važno ostvariti dobru i kvalitetnu suradnju između ustanova koje su ključne za pozitivan ishod iz spomenutih situacija. Centar za socijalnu skrb, ustanove ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, udruge te drugi dionici pomoći i podrške u teškim uvjetima života iziskuju komunikaciju i razumijevanje između sustava. Nažalost, svjedoci smo da se u mnogim državama to ne događa, a prvenstveno počevši od Lijepe naše u kojoj živimo i koje smo dio. Vrlo je važno istaknuti da stručnjaci prethodno navedenih ustanova, interdisciplinarno promatraju svaku obitelj posebno i s razumijevanjem pokušavaju otkriti potencijalne teškoće u nefunkcioniranju nekog kućanstva ili prema prediktorima rizika prepoznati bit neadekvatnog djelovanja na djecu. Hoće li ikada promjene i izmjene Zakona o doplatku za djecu pozitivno djelovati na demografsku sliku Hrvatske pokazat će vrijeme, no ono što je nedvojbeno je da se može zaključiti da će siromašna djeca opet biti ostavljena sa strane (Ajduković i sur., 2019). Potrebno je jačati ulogu i autonomiju stručnjaka koji direktno rade s obiteljima i djecom u riziku od siromaštva, kao i politike i društva, što je nužan preduvjet za razvoj novih programa prevencije siromaštva djece.

Mnogobrojni su faktori koji mogu imati negativne ili pozitivne učinke na obitelj. Naposljetku je važno naglasiti da bi svaku obitelj trebalo podržati u izgradnji otpornosti na situaciju koja ju je zadesila. Luthar, Cicchetti i Becker (2000, prema Ferić, Maurović i Žižak, 2016) iznose da se većina suvremenih autora slaže da je otpornost proces koji počinje rizikom, a završava pozitivnim ishodom. Da bi proces bio učinkovit, potrebni su različiti zaštitni čimbenici koji u djelovanju s rizičnima, potiču proces otpornosti, odnosno procesa „koji započinje rizikom, facilitiran je pomoću zaštitnih čimbenika, a završava dobrim ishodom. Rizik, zaštitni čimbenici/mehanizmi i dobar ishod su ključne komponente otpornosti“ (Ferić i sur., 2016: 9). Dakle, obzirom na utjecaje raznih čimbenika na obitelj i njeno funkcioniranje, jedan od važnijih postupaka suzbijanja nastale situacije jest stvaranje otpora prema istome. Može se zaključiti da otpor potpomaže i država koja pruža financijsku pomoć, no zbog prenatrpanosti sustava, neadekvatno. Zadaća svih nas je da osvijestimo problem siromaštva oko nas te da se u najboljoj mogućoj mjeri pobrinemo za njegove žrtve, a osobito za djecu i mlade.

SAŽETAK

U ovom konceptu rada istaknut je obiteljski život u uvjetima siromaštva. Cilj rada bio je, kroz definiranje pojmova obitelji, roditeljstva i navođenje rizičnih čimbenika koji mogu utjecati na obitelj i prvenstveno njeno funkcioniranje te unutarnje međuodnose, osvijestiti javnost da je siromaštvo, kao jedan od rizičnih čimbenika, itekako prisutno u našem okruženju. Detaljnijim definiranjem pojma siromaštva uviđa se postojanje različitih vrsta siromaštva koje ovise o mnogobrojnim rizičnim faktorima, pa se prikazuje da nije isto živi li neka obitelj u apsolutnom relativnom, subjektivnom ili novom siromaštvu. Brojna istraživanja siromaštva, doprinijela su činjenici da je siromaštvo zapravo »začarani krug« iz kojega se vrlo teško izlazi, a osobito ako je riječ o ekstremnim oblicima siromaštva, te da se nerijetko prenosi s koljena na koljeno. Također, zahvaljujući studijama posljednjih godina, iznijeti su podatci, kako o siromaštvu u svijetu, tako i o siromaštvu u Hrvatskoj. Zastrašujućim podacima o neimaštini i nemogućnosti održavanja svojih članova obitelji, pokazalo se da su roditelji zapravo u tim trenucima nemoćni i besperspektivni. Njihova, najčešće, depresivnost, nezainteresiranost i izgubljenost u vremenu i prostoru, zbog iznimno teških uvjeta života i zabrinutosti za buduću život svoje djece, od velikoga su učinka na rast i razvoj djece, stoga se iznosi i prikaz utjecaja na djecu i mlade, a posebice na djecu predškolske dobi. Sram od niskih ili nikakvih prihoda, siromašna kućanstva objasnila su u studijama koje su istraživale korisnike socijalne pomoći. Naposljetku su prikazani načini pomoći takvim obiteljima, kako od strane države, tako i od cjelokupnog društva.

Ključne riječi: obitelj, rizični čimbenici, roditeljstvo, siromaštvo, socijalna pomoć

SUMMARY

In this concept of the work, family life, in the conditions of poverty, has been pointed out. Through defining the concepts of family, parenthood and stating the risk factors that can affect a family and its functioning, as well as its interrelationships, the aim of the work has been to make the public aware that poverty is surely present around us in our surroundings. More detailed defining of the concept of poverty, leads to the realisation that there are various types of poverty which depend on various risk factors. Thus being completely different whether a family lives in an absolute, relative, subjective or new kind of poverty. Different researches considering poverty have contributed to the acceptance of the fact that poverty is in fact »a vicious circle«, which is very hard to get out of, especially when it comes to extreme types of poverty that are very often, transferred from one generation to another. Furthermore, thanks to the recent years' studies, there has been data revealed on the poverty in the world, as well as in Croatia. The frightening data shows poverty is such that parents cannot sustain and provide for the normal life of their family members so they feel powerless and with no perspective. They usually feel depressed, loose interest in everything, they are lost in time and space all because of very hard life circumstances and preoccupation with the future lives of their children and it affects immensely the growth and development of their kids and young adolescents, especially pre-school kids. The studies of the social assistance users showed that the members of those poor households feel ashamed since they have low or no income at all. The last part shows the ways how to help those families which can be effectively done by a country, on one hand, and the complete society on the other.

Key words: family, risk factors, parenthood, poverty, social assistance

9. Literatura

Ajduković, M., Matančević, J. i Rimac, I. (2017). Siromaštvo djece iz perspektive stručnjaka: učinci i mogućnosti djelovanja. *Ljetopis socijalnog rada*, 24 (2), 277-308. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v24i2.182>

Ajduković, M., Rajter, M. i Rezo, I. (2019). Obiteljski odnosi i roditeljstvo u obiteljima različitog prihoda: kako je život u visokom riziku od siromaštva povezan s funkcioniranjem obitelji adolescenata. *Revija za socijalnu politiku*, 26 (1). <http://www.rsp.hr/ojs2/index.php/rsp/article/view/1602>

Callahan, S. (2020). *Understanding Child Poverty: Facts and Statistic*. <https://childrenincorporated.org/understanding-child-poverty-facts-and-statistics/>.

Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006). *Psihologija obitelji i braka*. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga.

Družić Ljubotina, O., Sabolić, T. i Kletečki Radović, M. (2017). Život obitelji s djecom u uvjetima siromaštva iz perspektive roditelja. *Ljetopis socijalnog rada*, 24 (2), 243-276. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v24i2.185>

Državni zavod za statistiku. 2013. *Razvedeni brakovi u 2012*. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske: Zagreb. <https://www.dzs.hr/>

Ferić, M., Maurović, I. i Žižak, A. (2016). Izazovi istraživanja otpornosti obitelji. *Kriminologija & socijalna integracija*, 24 (1), 3-25. <https://doi.org/10.31299/ksi.24.1.1>

Janković, J. (1994). Obitelj – društvo – obitelj. *Revija za socijalnu politiku*, 1 (3), 277-282. <https://doi.org/10.3935/rsp.v1i3.585>

Kletečki Radović, M., Vejmelka, L. i Družić Ljubotina, O. (2017). Učinak siromaštva na dobrobit i kvalitetu života obitelji iz perspektive djece. *Ljetopis socijalnog rada*, 24 (2), 199-242. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v24i2.181>

Ljubetić, M. (2007). *Biti kompetentan roditelj*. Zagreb: Mali profesor.

Ljubetić, M. (2012). *Nosi li dobre roditelje roda?! Odgovorno roditeljstvo za kompetentno dijete*. Zagreb: Profil International.

Maleš, D. i Kušević, B. (2011). Nova paradigma obiteljskog odgoja. U: Maleš, D. (ur.), *Nove paradigme ranoga odgoja* (str. 41-66). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za pedagogiju.

Martin, C. i Colbert, KK. (1997). *Parenting: a live span perspective*. New York: McGraw-Hill.

Nikčević-Milković, A. i Rupčić, A. (2014). Procjena rizičnih i zaštitnih čimbenika u svrhu planiranja prevencije problema u ponašanju djece i mladih. *Ljetopis socijalnog rada*, 21 (1), 105-122. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v21i1.9>

Pintar, Ž. (2018). Roditeljstvo u otporu. *Školski vjesnik*, 67 (2), 287-298. <https://hrcak.srce.hr/216733>

siromaštvo. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56227>

Stubbs, P., Ledić, M., Rubil, I. i Zrinščak, S. (2017). *Dječje siromaštvo i strategije nošenja sa siromaštvom kućanstva u Hrvatskoj*. Ekonomski institut: Zagreb.

Škare, M. (1999). Indikatori siromaštva u Republici Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 6 (3), 279-290. <https://doi.org/10.3935/rsp.v6i3.284>

Šućur, Z., Kletečki Radović, M., Družić Ljubotina, O. i Babić, Z. (2015). *Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj*. Ured UNICEF-a za Hrvatsku: Zagreb. <https://www.unicef.org/croatia/media/671/file/Siroma%20i%20dobrobit%20djece%20pred%20školske%20dobi%20u%20Republici%20Hrvatskoj%20.pdf>

UNICEF and the World Bank Group. (2016). *Ending Extreme Poverty: a Focus on Children*. UNICEF and World Bank Group. Preuzeto s https://www.unicef.org/publications/files/Ending_Extreme_Poverty_A_Focus_on_Children_Oct_2016.pdf.

Wagner Jakab, A. (2008). Obitelj - sustav dinamičnih odnosa u interakciji. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44 (2), 119-128. <https://hrcak.srce.hr/30728>

Izjava o pohrani završnog/diplomskog rada (podertajte odgovarajuće) u Digitalni
repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: MARA RISTESKI
Naslov rada: SIROMAŠTVO KAO RIZIČNI ČIMBENIK ZA OBITEJ I RODITELJSTVO
Znanstveno područje: DRUŠTVENE ZNANOSTI
Znanstveno polje: PEDAGOGIJA
Vrsta rada: ZAVRŠNI RAD

Mentor/ica rada:

doc.dr.sc. Esmeralda Sunko

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

dr.sc. Tomi Maglica, asistent

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva:

doc.dr.sc. Ivana Visković

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

- a) rad u otvorenom pristupu
 - b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST
 - c) široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).
- (zaokružite odgovarajuće)

U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: SPLIT, 9.7.2020.

Potpis studenta/studentice: [Signature]

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja MARA RISTESKI, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce RANOG I PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 9.7.2020.

Potpis

